

HRVATSKO JEZIKOSLOVLJE OBOGAĆENO OZVUČENOM ČITANKOM IZ DIJALEKTOLOGIJE

Mira Menac-Mihalić — Anita Celinić: *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije — Sveučilišni udžbenik s nosačem zvuka*, Knjigra, Zagreb, studeni 2012.

Krajem 2012. objavljena je *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije* dviju autorica prof. dr. Mire Menac-Mihalić redovite profesorice na Filozofskome fakultetu i dr. sc. Anite Celinić, više znanstvene suradnice u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje. *Čitanka* je objavljena u nakladi Knjigre (Zagreb, studeni 2012.), urednica je Verica Zorić, prof., a recenzenti su prof. dr. Anđela Frančić, prof. dr. Boris Kuzmić i dr. sc. Vesna Zečević. Obadvije su autorice renomirane dijalektologinje koje su objavile više knjiga te brojne dijalektološke radove.

Ozvučena čitanka sadrži 40 istraženih mjesnih govora svih triju hrvatskih narječja, a govori su predstavljeni u dvama medijima — tiskanom — kao knjiga i na nosaču zvuka — zvučnim zapisima iz svakoga govora. To je prvo djelo takva sadržaja i potpuna novina u hrvatskoj dijalektologiji.

U hrvatskoj je dijalektološkoj literaturi već generacijama proučavatelja uobičajeno da se građa, ako sadrži jezične podatke iz različitih narječja ili dijalekata, najčešće organizira prema genetskolingvističkoj srodnosti govora. Polazi se od cjeline jezičnoga sustava hrvatskoga jezika, zatim se govori klasificiraju prema stupnju podudaranja ili nepodudaranja jezičnih obilježja u narječja, dijalekte, poddijalekte i mjesne govore. Tako da je to već, mogli bismo reći, postao gotovo jedini način u rasporedu, a dominantan i u prikazu te interpretaciji građe. Međutim, da se građa može predstaviti i organizirati i na drugi način, pokazuje nam *Ozvučena čitanka*. Naime, pri usustavljanju i rasporedu po poglavljima primijenjen je abecedni princip. Govori se navode abecednim redom, a ne prema pripadnosti narječjima i dijalektima. Takav pristup, u takvom tipu monografije — udžbeniku — ima ne samo opravdanje, već i uočljivih prednosti. Jedna je od njih preglednost i vrlo laka pretraživost sadržaja. Na početku knjige dana je karta s označenim svim, u *Čitanci*, interpretiranim govorima, a na poleđini je korica otisnuta i dijalektološka karta Hrvatske u boji. Služeći se tim kartama korisnik, uz neznatan trud, može provjeriti kojem narječju i dijalektu pojedini govor pripada.

Budući da su se u abecednom nizu našli jedan do drugoga govori iz različitih narječja, s različitim fonološkim sustavima, još je više izražena svekolika raznolikost i dijalekatska raščlanjenost kao bitna odrednica hrvatskoga jezika.

A svaki je prezentirani govor zanimljiv i vrijedan za proučavanje zbog niza razloga, bilo zbog specifičnoga fonološkoga razvoja (vokalizma, konsonantizma, akcentuacije), bilo kao tipični predstavnik odabranoga dijalekta, bilo zbog mogućega proučavanja međudijalekatnih prožimanja, ili s kojega drugoga jezikoslovnoga razloga. Naravno, kako autorice i same u uvodu napominju, namjena *Čitanke* nije ta da podastre cjelovite opise što i nije moguće na ograničenim tonskim i transkribiranim uzorcima govora.

Čitanka je nastala na temelju zbirke zvučnih zapisa koju prof. dr. Mira Menac-Mihalić sa svojim studentima već tridesetak godina prikuplja na Katedri za dijalektologiju i povijest hrvatskoga jezika Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Budući da se fakultetska zbirka tonskih zapisa sastoji od velikoga broja snimljenih govora, autorice su za *Čitanku* napravile izbor prema trima kriterijima: dijalektološke relevantnosti (oglednosti govora), kvalitete snimke i, koliko je bilo moguće, ravnomjerne arealne pokrivenosti. Pri tome je morao biti zadovoljen osnovni dijalektološki kriterij izvornosti govornika.

Svi su tekstovi u *Čitanci* transkribirani iz zvučnih zapisa, a pri tome su autorice rabile hrvatsku dijalektološku fonetsku transkripciju. U tabličnom prikazu dale su podroban opis glasova koji se pojavljuju u hrvatskim dijalektima (osim onih koji su podudarni s glasovima standardnoga hrvatskoga jezika), popis akcenatskoga inventara te popis općih znakova uz samoglasnike i suglasnike. Od fonetske transkripcije odstupaju tek u manjem broju slučajeva koje navode u poglavlju *Upute za služenje Čitankom*.

Hrvatski su dijalekti toliko raznoliki u svom bogatstvu da ni vrlo podroban opis i velik broj znakova kojima se bilježe izgovorne vrijednosti glasova nije dovoljan. Često je vrlo teško odabrati odgovarajući znak za neki glas koji se sastoji od određenih artikulacijskih i akustičkih obilježja koja nisu sva relevantna s fonološkoga aspekta, ali ih u fonetskom bilježenju ne možemo apstrahirati. Naravno, nikada se u pisanom mediju ne mogu zabilježiti sva izgovorna obilježja glasova i sve fonetske pojave. Na pitanje koji znak odabrati pri bilježenju vrlo sličnih glasova i njihovih izgovornih nijansi, autorice odgovaraju u poglavlju *Vokalski trokut*. Kao primjer navode bilježenje glasova tipa *e*. Npr. u kajkavskom narječju postoji cijela skala njihova izgovora — od sasvim zatvorenoga *e* koji je gotovo

glas *i*, pa do sasvim otvorenoga koji je izgovorom vrlo blizu glasa *a*. Čak se i u jednom govoru može pojaviti niz izgovornih varijanti, a kamoli kad se stave u suodnos različiti sustavi. Autorice nam za taj problem nude vrlo inventivno, a istovremeno vrlo jednostavno i jasno rješenje. Navode da su transkripcijski znakovi polje u vokalskome trokutu, a ne točka, kako ih obično doživljavamo. Odatle proizlazi mogućnost da se polja u malome dijelu i preklapaju, zbog čega se glas koji se tvori u području preklapanja može bilježiti i jednim i drugim znakom. O istraživaču ovisi koji će znak odabrati i dosljedno ga rabiti u transkripciji. To se, primjerice, može usporediti sa spektrom boja koje su u različitim međusobnim odnosima i kontrastima, ali se ne može sa sigurnošću utvrditi gdje je točan prijelaz iz jedne boje u drugu.

Brojne studije i opsežniji dijalektološki radovi donose fonološke opise govora, opise fonetskih realizacija glasova i akcenata, u većim su studijama redovito objavljavani i ogledi govora, objavljena je i dijalektološka čitanka čakavskoga narječja, no dijalektološka čitanka s popratnim nosačem zvuka potpuna je novina u hrvatskoj dijalektologiji. Korisnik *Čitanke* odmah može na zvučnoj snimci čuti i provjeriti kako se svaki pojedini glas izgovara i kako je zabilježen, kojim fonetskim znakom, te ga usporediti s izgovorom i transkripcijom sličnih glasova iz različitih govora. Osim toga, na snimkama se čuje rečenična intonacija, tempo govora te brojne druge karakteristike ljudskoga glasa.

Snimke su govora pažljivo odabrane, u njima se ogledaju ponajviše fonetska i fonološka jezična obilježja uvrštenih govora, sva raznolikost i dijalekatska raščlanjenost hrvatskoga jezika, ali i svjetonazor, civilizacijska, kulturna i duhovna dostignuća njegovih govornika.

Autorice su se pri odabiru zvučnih zapisa i njihove dijalektološke iskoristivosti povodile prvenstveno strogim znanstvenim, analitičkim i nepristranim kriterijima u kojem tematski aspekt ne bi trebao imati veći značaj, međutim, ni njega nisu isključile pri odabiru građe koju su u *Čitanci* prezentirale. Tako su za ogledne snimke nastojale odabrati cjelovite, sadržajno zanimljive i tematski raznolike opise događaja iz čovjekova života — od svakodnevnih razgovora, anegdota, nostalgičnih i toplih sjećanja na nekadašnji život, na drage ljude i davne događaje, opise svakodnevnih poslova, godišnjih ciklusa poslova karakterističnih za određeni kraj, običaje vezane uz blagdane i pojedine važne događaje, pučka vjerovanja — ukratko — cjelokupan ljudski život od rođenja do smrti.

Uz svaki je tekst priložena karta s označenim mjestom koje je predstavljeno te podatci o ispitaniku i snimatelju.

Čitanka je didaktičkoga karaktera, namijenjena je prvenstveno studentima dijalektologije, stoga sadrži i pitanja za jezičnu analizu tekstova. Pitanja će pomoći korisniku da donese zaključke o glavnim osobinama izabranih govora. Pri njihovom koncipiranju autorice u fonološkoj interpretaciji polaze od ishodišnoga starohrvatskoga jezičnoga sustava – troakcentatskoga prozodijskoga sustava s prednaglasnim i zanaglasnim dužinama, s 10 samoglasničkih i 25 suglasničkih fonema. Hrvatska narječja, iako vrlo raznolika, nisu niz nepovezanih sustava, već cjelina proizašla iz istoga ishodišta. Autorice u jezičnoj analizi tek iznimno polaze od ranijega praslavenskoga stanja.

Na kraju je dodan mali rječnik manje poznatih riječi koje se odnose na obrađivani tekst, te zajednički rječnik, na kraju knjige, u kojem su objedinjene karakteristične riječi svih obrađenih govora. Knjiga, osim dijalektno-standardnojezičnoga sadrži i standardnojezično-dijalektni rječnik u kojem je na lijevoj strani dana natuknica iz standardnoga hrvatskoga jezika, a na desnoj svi njezini ekvivalenti koji su potvrđeni u dijalektološkim tekstovima u *Čitanci*.

U hrvatskoj dijalektologiji dosada nismo imali djelo takvoga karaktera i sadržaja kakav nam donosi *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije* autorica prof. dr. Mire Menac-Mihalić i dr. sc. Anite Celinić. *Čitanka* je prvo znanstveno djelo u kojem su hrvatski jezični sustavi mjesnih govora predstavljani, interpretirani te popraćeni nosačem zvuka koji je temeljem jezične analize. Iako je prvenstveno namijenjena studentima koji u nastavnom programu imaju hrvatsku dijalektologiju, bit će iznimno korisna dijalektolozima, fonetičarima te svim zainteresiranim koji će ju moći koristiti za istraživanje hrvatskoga jezika s različitih aspekata, a ponajviše s fonetsko-fonološkoga.

Neki od interpretiranih govora koji su predstavljani u *Čitanci* već su dosada proglašeni nematerijalnim kulturnim dobrom Republike Hrvatske – govor Huma na Sutli, govor Pleša (pripada skupini bednjanskih govora), govor Jarušja (pripada kajkavskom donjosutlanskom ikavskom dijalektu), govor posavskoga sela Siče, splitski (splitska čakavština) i dubrovački govor. *Ozvučena je čitanka iz hrvatske dijalektologije* i s te strane, ne samo značajan doprinos, već i važan putokaz kako valja čuvati hrvatsku jezičnu baštinu. Ukazuje na to da hrvatski jezik najprije valja sagledati u svoj njegovoj cjelovitosti i raznolikosti, razumjeti ga i znanstveno opisati da bi ga se moglo valorizirati.

Jela Maresić